

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 1651

Title: *Vedanta Prakasa*

1651

1551

In Complete

C					
:	Vedant	Prakashana	:	Title	
:			:	Author	
:			:	Editor	
:			:	Year, Vols.	
510	:		:	Publisher	
1551	:		:	Remarks	

वेदाः
१

श्रीगणेशायनमः श्रीरक्षिणामूर्तयेनमः अथवेदांतप्रकरणं अधिकृति समस्तविषयवासनाविनिर्मुक्तः सपर
महसः केवलनिर्विशेषप्रवृत्तिनमात्रोवतिष्ठते सपरमहसः यत्रकुवातिष्ठति विकरोति केवलद्वारादशमहावाक्यवि
चारकरोति तन्महावाक्यानि तत्रोपनिषदावाक्यानि आदौतावद्देस्यप्रज्ञानमानंदं ब्रह्मास्मीति यजुर्वेदस्यत
सुमसीति सामवेदस्य अयमात्माब्रह्मेति अथर्वणस्य अहंब्रह्मास्मि यदक्षरं ब्रह्मेति श्रुतेः इत्यादिद्वारादशमहावाक्ये
ब्रह्मविचारः तत्रादौ सग्वेदस्य प्रज्ञाशब्दव्याख्यानं क्रियते एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति सिद्धं तात् प्रज्ञानं स्वतश्चैतन्यं
तद्विशेषोनेकप्रकारः तन्मध्ये यथा बुध्यानुसारेण व्याख्यानं क्रियते प्रकृतं उक्तं ज्ञानं प्रज्ञानं उपाधिरहितं स्व
तश्चैतन्यं कालत्रयरहितं अवस्थात्रयरहितं निर्मुक्तं त्वतंत्रज्ञानं तत्प्रज्ञानं नाम यत्तत्ज्ञानं ननु माया चैतन्यं भवति
यत्तत्ज्ञानेन चतुर्विंशतत्वे चैतन्यं भवति कृमिव सूर्यचक्षुरिव अग्निपात्रमिव चुंबककोहमिव सूत्राधारवित्रमि
व काष्ठाग्निरिव पुरुषकोयव वातरेणुरिव धनुर्धरबाणादेव वृक्षकोयव अमृताप्रकरेण परापरयंती मध्यमा
वेखरीरूपेण चैतन्यं समस्तजगत्प्रपंचोत्पादनं करोति ज्ञानेन क्रियाशक्तिरूपेण चैतन्यं जगदाकारं भवति अ
तएव वासुदेवपरं ब्रह्मेति श्रुतेः वसंतस्मिन् नृत्तानीति वासुदेवा सुश्र्वा सौदेवश्च वासुदेवः प्रज्ञानशब्देन तत्
तानां वासा वासुदेव एवोच्यते अतएव निर्गतोतः करेण नम्रोत्रद्वारा शब्दग्रहणं करोति निर्गतोतः करेण तत्त्व
द्वारा स्पर्शग्रहणं निर्गतोतः चक्षुषा रूपं तथा श्रिद्ध्या रसग्रहणं नासिकया गंधग्रहणं अतएव चक्षुषं
वृक्षानेन्द्रियप्रेरकः पंचकर्मेन्द्रियप्रेरकः पंचमहाभूतप्रेरकः पंचतन्मात्रप्रेरकः अंतःकरणचतुष्टयप्रेरकः
गुणत्रयप्रेरकः मूलप्रकृतिप्रेरकः इत्यादि समस्तप्रपंचोत्पत्तिप्रलयालोकजगत्साक्षित्वेन पश्यति तत्त्व

ज्ञानं नाम धेयं ब्रह्म भवति तस्मात् प्रज्ञानशब्देन ब्रह्मविशेषणं सर्वेश्वरः कथ्यते तत्र सूत्रात्मा ईश्वरः मायाविद्या
नदी नृसंस्कारयतीति नटद्वय सग्वेदप्रज्ञानशब्दनिर्णयः प्रथमसिद्धांतः १ अतः परं आनंदशब्दनिर्णयः कथ्यते
आनंदो ब्रह्मेति व्यजानात् आनंदो देववत्त्विमानि भूतानि जायते आनंदेन ज्ञातानि जीवन्ति आनंदं प्रयं स भिसंविशं
तीति श्रुतेः स्वस्वरूपं सुरवरूपं उपाधिरहितं आनंदं करोति यदा नंदं भवति तन्निस्थानं भवति अयं नंदानंदं निज
बोधानंदं सहजानंदं ज्ञानानंदं अज्ञानंदं अव्युत्तानंदं रामानंदं विरजानंदं सुखानंदं कैवल्यानंदं श्रियानंदं अनंता
नंदं व्यापकानंदं परमानंदं सदानंदं प्रकाशानंदं भवति यस्मादाकाश आनंदो न स्यात् तर्हि प्राणस्थानंदः कथं स
भवति जडत्वात् अतएव ब्रह्मानंदं जगदानंदं भवति ब्रह्मानंदं लघ्वानंदं तर्भतत्वादिति श्रुतेः समस्तप्रपंच
तद्विज्ञानं सत्तामात्रेण समस्तप्रपंचमानंदयति अतएवान्नमय प्राणमय मनोमय विज्ञानमयानंदम
प्रपंचकोशगमको जीवः अमंदं प्राप्नोति सच्चिदानंदं परमात्मेति कथ्यते यस्वरब्रह्मानंदं सत्तामात्रेण मूल
प्रकृतेरानंदः प्राप्तिर्भवति तत्कार्यमहुरादिचतुर्विंशतितत्त्वं स्त्रीलिंगपुल्लिंगरूपेण परस्परं मिथुनी
भूय भवति असंतमानंदयति अतएव वैकुण्ठादिशेषनागपर्यंतं समस्तजीवजातिदेवदेवसिद्धगंधर्व
मुनियक्षुतिर्यदुनागकीटपतंगस्त्वावरजंगमसमस्तशिवशक्त्यात्मवत् भवति इति सत्तं तस्मादेवाकी
नरभूतेतद्वितीयमिच्छति स एव आत्मा धिया भवति पतिश्च पत्नी चेति श्रुतेः अतएव आत्मव्यतिरे

वेदं २
 केणानंदत्वं संभवति कुत्रापि जडपदार्थः सूक्ष्मसूक्ष्मकारणमवस्थात्रयं चैतन्यं केवलं ब्रह्म तुर्यावस्था मित्रं आ
 नंदः संतः न चिति अतएवानंदो ब्रह्मेति सत्यं इति तस्येवानंदशब्दव्याख्यानं द्वितीयसिद्धांतः २ अतः परं
 ब्रह्मशब्दनिर्णयः कथ्यते मायाशेषनागपर्यंत समस्तप्रपंचान्वयरूपेणातिष्ठति क मिव सत्त्वमणिगणाद्
 व यद्यस्मात् जगतः ऊतप्रातः अर्धर्धमध्यसंपूर्णदेशकालवस्तुस्वरूपं समस्तप्रपंचगुणदेष
 रहितं निर्लेपमच्छेद्यमभेद्यं अद्वैतमकेद्यमशेषं समस्तपुण्यस्य कार्यं जल इतस्य कारणं जडं भवति
 अतएव यस्य कारणं जडत्वं तस्य कार्यं जडत्वं प्रसंगात् अन्यथार्थो विरुद्धः प्रथमदोषो जडत्वं विकारित्वं
 द्वितीयो दोषः गुणत्वं तृतीयो दोषः इति दोषत्रयं मायायां आरोपणं क्रियते सत्त्वरजस्तमोगुणा इति
 दैवीत्येषा ० इति भगवच्छ्रुत्वा तस्मात्माया गुणत्रयीति सिद्धं तस्माद्ब्रह्मण स्वकर्तृत्वं प्रतिष्ठितमि
 ति श्रुतेः स आत्मा विकारी सूक्ष्मादिगुणारहित सच्चिदानंदस्वरूपः किंतु नित्यशुद्धबुद्धिः शुद्धस्व
 रूपः आदित्यवर्णतमसः परस्मात् इति श्रुतेः अतएव परमात्मसाक्षात्कारे समस्तप्रपंचपरोक्षस्वरूपः
 स्वयमपरोक्षः यथादित्यः स्वप्रकाशः तथा ब्रह्म स्वप्रकाशं स्वचैतन्यं इति लक्षणावृत्तिः साधन
 रणं अस्मि शब्दनिर्णयः तस्मात्प्रपंचकर्मद्वयं पंचभूतानंदद्वयं पंचमहाभूतानि पंचतन्मात्रांतःकरणच
 तुष्टयंगुणत्रयं भूतप्रकृतिरित्यादि समस्तप्रपंचकार्यकारणात्मकं सद्रूपमसद्रूपं च तस्मादात्मा

सदससरे विजानीयात् सदससरे इति श्रुतेः तस्माद्भूतत्वं तस्य सुषुप्त्याद्यवस्थात्रयसाक्षित्वेन तिष्ठति कथं
 स्वप्रकाशत्वं स्वतश्चैतन्यत्वात् स्वतंत्रत्वादनंतत्वात् सूक्ष्मत्वाच्चलत्वात् निर्लेपवत्त्वात् सत्त्वादिगुणै
 रहितत्वात् सयस्मात्सर्वप्रपंचात्त्वयव्यतिरेकेणातिष्ठति तस्मात्सर्वेन्द्रियगुणद्रष्टा सर्वप्रत्ययसाक्षिणो
 ति श्रुतेः तस्माद्ब्रह्म सत्तामात्रमवतिष्ठति समस्तविषयगोचरः तस्मादात्मा होनेन गम्यः पुरात
 न इति श्रुतेः तस्मात्सूक्ष्मसूक्ष्मकारणशरीर आत्मानभवति सूक्ष्मदेहाविश्वाभिमानि ब्रह्मादेव
 ता जाग्रदवस्था विराटशरीरपंचमहाभूतात्मकः पंचमहाभूतलक्षणं पृथिव्यतेजोवाय्वाका
 श इति पंचकर्मद्वयाणि पंचभूतानंदद्वयाणि पंचतन्मात्राणि अंतःकरणचतुष्टयं मनोबुद्धिचित्ताहं
 कार इति गुणत्रयं सत्त्वरजस्तम इति देवतादशपंचदशदेवतैन्द्रियाधिपतयः अग्नी इति विष्णु
 ज्ञापति मित्राः वागादीनामधिपतयः दिग्वायुसूर्यवरुणाश्विनौ देवाः एवं शब्दब्रह्म सत्यं सत्यं
 तिपाद्यते साचे श्वरवाग्भवतीति केषां चिन्मते ईश्वरव्यतिरेकेण सर्वज्ञस्य कर्तृत्वं अन्यस्य न सं
 भवति तद्वृत्तिरित्यस्य सर्वस्य जडत्वं प्रसङ्गते तथा च श्रुतिः स एव जीवो विवरप्रसूतिः प्रोण
 नघोषेण गुह्यं प्रविष्टः मनोमयं सूक्ष्ममुपैति रूपमात्रास्वरावर्ण इति सूचिष्ठः इति श्रुतेः
 ईश्वरप्रथमश्वासनिर्गतिोकार इति स एव अकारादिषोडशस्वरककारादिपंचविंशति

वेदोत्पत्तिः स्पर्शयद्गारादिदृशानुस्वारश्च प्रथमबीजरूपसहिता द्विपंचाशत् वर्णात्मिका वाणी तदनंतरं
२ सोमयीभवति सग्वेदादयश्चेत्तारः एतयश्चेत्तुर्दशविद्याभवन्ति ताभ्यः पुराणान्यायमीमांसाधर्मशा